

УДК 336.71:“2008–2009”

О. Буряк

ОСНОВНІ РУШІЙНІ СИЛИ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ 2008–2009 рр.

Розглянуто основні рушійні сили банківської кризи 2008–2009 рр. Зазначено, що світова криза, яка виникла в середині 2008 р., є однією з наймасштабніших в історії і свій початок бере від іпотечної кризи у Сполучених Штатах Америки. Зауважено, що світова фінансова криза найпомітніше виявилась у банківській сфері. Зроблено висновок, що банківська криза пройшла низку логічних етапів, для кожного з яких були характерні певні риси та конкретні дії влади задля вирішення ключових проблем.

Ключові слова: банківська криза, іпотечна криза, ліквідність, фінансова криза, міжбанківський кредит, іпотечний кредит.

Важливою рисою економіки є її нестабільність, оскільки економіка ніколи не перебуває у стані спокою. Також складовою механізму саморегулювання ринкової економіки є економічна криза. А за останнє століття світові економічні кризи спричинили багато проблем як високорозвиненим країнам, так і країнам, що розвиваються. Україна також не стала винятком, оскільки фінансові кризи стали причиною спаду виробництва, погіршення рівня життя населення та збільшення державного боргу. Актуальність обраної теми полягає у дослідженні основних рушійних сил банківської кризи 2008–2009 рр., що допоможе у розробці заходів подолання і запобігання їх розповсюдження у майбутньому.

Питання, які стосуються основних рушійних сил банківської кризи 2008–2009 рр. досліджували такі вчені, як: А. Гриценко [1], В. Тарнавський [2], Ю. Сколотяний [3], М. Савостьяненко [4], Н. Стельмашук [5], Ж. Сапір [6], В. Міщенко [7], А. Граділь [8], Г. Карчева [9], В. Геєць [10], В. Клочко [11], О. Длугопольський [12] та інші.

Метою статті є дослідження основних рушійних сил банківської кризи 2008–2009 рр.

Банківські кризи мають особливу сутність й надзвичайно негативні наслідки, що зумовлено специфікою функціонування банківського сектора. Також банківські кризи мають різні кількісні параметри, причини виникнення, форми прояву та суть.

Зазначимо, що світову фінансову кризу 2008–2009 рр. розглядають як системну і зумовлену фундаментальними проблемами сучасності. Окремі вчені [13] наголошують на її багаторівневому, всеохоплюючому змістіта вважають, що вона є проявом головної суперечності сучасної фінансово-економічної системи – між виробництвом реальної вартості та рухом її грошових і фінансових форм [14].

На думку В. Тарнавського [15], бажання отримати якомога більший прибуток поступово, але цілеспрямовано призвело до формування руйнівних світових економічних криз та перенасичення споживчого ринку. А інші вчені вбачають в ній лише спекулятивність [16].

Доцільно зауважити і те, що світова криза, яка виникла в середині 2008 р., є однією з наймасштабніших в історії. На ліквідацію її наслідків було виділено 9,4 трлн дол. США, що становить 15,2% світового ВВП [17]. Заходи, які були спрямовані на боротьбу із глобальною кризою, вживали усі охоплені нею країни, кожна відповідно до своїх можливостей. Оскільки економіка кожної країни має свої особливості, то шляхи

подолання кризових явищ були до певної міри унікальними, хоча деякі заходи є актуальними для всіх країн світу, а зокрема використання для оздоровлення економіки кредитного потенціалу.

Свій початок світова криза бере від іпотечної кризи у Сполучених Штатах Америки, а саме з появи “дешевих” грошей у зв’язку зі зниженням Федеральною резервною системою США (далі – ФРС) процентних ставок після теракту 11 вересня 2001 р. Починаючи з 2001 р. спростився доступ до кредитних ресурсів для позичальників, що раніше не могли одержати кредит [18].

Оскільки, як нами вже зазначено, наприкінці 2001 р. ФРС істотно знизила ставку, після чого в 2002 – 2003 рр. почалося необгрунтоване збільшення кількості виданих іпотечних кредитів. Як результат, почала зростати вартість нерухомості і вже починаючи з 2006 р. виникла проблема неякісних кредитів.

Однак ФРС замість того, щоб монетарними методами загальмувати нарощування нестандартних позик, навмисне утримувала низьку вартість грошей з метою стимулювати високі темпи росту ВВП, чим і спровокувала іпотечну кризу.

Відповідно, такий розвиток подій у США не міг не позначитися на економіці Європи, де було зафіксовано нестачу ліквідності на ринку міжбанківських кредитів. Така ситуація була зумовлена фінансовою кризою у США. Як наслідок, урядами європейських країн було розроблено план подолання світової фінансової кризи. Основою такого плану дій стала британська модель, яка передбачає надання банкам, що опинилися на межі банкрутства, прямої фінансової допомоги в обмін на дольову участь держави в їхньому акціонерному капіталі за допомогою придбання частини привілейованих акцій [19].

Але найгостріше світова фінансова криза виявилась у банківській сфері і поставила під загрозу стабільність грошових систем у найрозвиненіших країнах світу. Криза ліквідності банківської системи, масові неповернення позик і скорочення кредитного потенціалу призвели до обмеження платоспроможності попиту та реального виробництва.

Для України світова фінансова криза також сприяла виникненню проблем у банківському секторі. Основою розвитку банківської кризи в Україні у 2008 р. став вплив не усунутих чинників економічної та політичної нестабільності з попередніх витків кризи. Фіксація валютного курсу 5,05 дала змогу суб’єктам впевнено оперувати з доларом, не боячись валютного ризику. При такій валютній політиці держава мала приймати валютний ризик на себе. У 2004 р. валютні інтервенції НБУ у формі продажу доларів для підтримання гривні не допустили обвалу національної валюти, але на сучасному етапі наростання банківської кризи характерною рисою стала пасивність дій Національного банку.

Доцільно зазначити, що причини банківської кризи в Україні можна класифікувати за сферою їх виникнення на внутрішні та зовнішні. До першої групи належать такі: низька якість активів, обумовлена високим кредитним ризиком; збитковість внаслідок втрат від банківських ризиків; скорочення капіталу через вилучення вкладниками коштів та хронічну збитковість; породження розривів ліквідності внаслідок неефективного управління активами та пасивами банку; непрофесіоналізм у різних сферах банківської діяльності, зокрема і ризик-менеджменті.

Своєю чергою, зовнішні чинники банківської кризи в Україні можна класифікувати за змістом на економічні, політичні та соціальні. До економічних причини належать: світова фінансова криза, рівень впливу якої корелюється рівнем інтегрованості вітчизняної економіки у світове господарство; падіння на світовому ринку попиту на експортовані

товари, що обмежує приплив валютного капіталу у банківську систему; “комплекс валютної неповноцінності” обумовлює доларизацію економіки, яка несе велику загрозу збитків від валютного ризику, а при розривах ліквідності спроможна зумовити неплатоспроможність банку; економічна криза підприємств-позичальників банківських кредитів; високий рівень споживчого та іпотечного кредитування – фактично означає іммобілізацію кредитних ресурсів, а не довгострокове їх інвестування, яке й окреслює майбутні перспективи економічного зростання.

Сукупність політичних причин кризи банківської системи складають “нелогічні політичні рішення” або, як це формулюють спеціалісти МВФ, – “несумісні політичні рішення в галузі економіки та права” [20].

Серед соціальних чинників банківської кризи найвагомішим є підрив довіри вкладників до банків внаслідок банкрутства навіть одного з них, непрозорості банківської діяльності, низької поінформованості та дезінформації клієнтів. Все це може спровокувати паніку вкладників – масове зняття коштів із депозитних рахунків. Такий чинник спроможний призводити до системної кризи банківської системи.

Ще однією характерною рисою сучасної банківської кризи є істотне погіршення банківських балансів, зростання частки проблемних кредитів і проблемних активів загалом. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків, створює певні труднощі для кредиторів і позичальників, ускладнює менеджмент банку, знижує довіру населення до банківської системи та стримує відновлення кредитування реального сектора економіки України [21].

Окреслюючи особливості протікання банківської кризи в Україні, виділимо п’ять етапів.

1. Вересень – жовтень 2008 р.: почалося масове вилучення коштів із “Промінвестбанку”, а згодом значних проблем із ліквідністю зазнав банк “Надра”. Для підтримання ліквідності й недопущення втрати банками платоспроможності, забезпечення виконання ними розрахункової функції, уникнення масової зупинки платіжної системи Національним банком України надавалися банкам кредити рефінансування під ліквідне забезпечення та за умови подання ними планів ефективних заходів щодо забезпечення підтримання ліквідності або програм фінансового оздоровлення, а також встановлювалися певні вимоги та обмеження щодо діяльності банків із метою недопущення зростання ризиків у їх діяльності.

2. Листопад – грудень 2008 р.: до кризи ліквідності додалася валютна криза. На цьому етапі завдяки активним діям Національного банку України було знято низку актуальних проблем пов’язаних із ліквідністю банків. В окремих банках призначено тимчасові адміністрації з метою відновлення платоспроможності й ліквідності, стабілізації діяльності банків, усунення виявлених порушень, причин та умов, що призвели до погіршення фінансового стану.

3. Січень – лютий 2009 р. незважаючи на згадані вище вирішення проблем із ліквідністю, банки не змогли самостійно підтримувати її без одержання нових кредитів рефінансування від Національного банку України. Чергове погіршення зовнішньоекономічної кон’юнктури, зниження економічної активності, суттєве стиснення внутрішнього попиту продовжували бути основними чинниками негативних тенденцій розвитку економіки, що негативно впливало також і на стан ліквідності банківської системи.

4. Березень – червень 2009 р.: завдяки кредитній підтримці банків Національним банком, поступовому відновленню довіри до банків знизилася інтенсивність відпливу

коштів клієнтів, рівень ліквідності банківської системи дещо підвищився. Водночас макроекономічна ситуація залишалася складною, що негативно позначалося на загальній ситуації. В умовах високих ризиків і погіршення платоспроможності населення (зростання безробіття, зниження заробітної плати та інших доходів) розвиток роздрібного кредитування перестав бути пріоритетним [22].

5. Липень – серпень 2009 р.: незважаючи на певне поживлення у реальному секторі, макроекономічна ситуація залишалася складною. Протягом липня – серпня 2009 року почало відновлюватися кредитування економіки [23].

Розглядаючи особливості банківської кризи в Україні 2008 – 2009 рр., можемо відзначити, що вказані вище негативні тенденції, пов'язані з погіршенням якості кредитних портфелів українських банків, почали накопичуватись уже у 2008 р. Також почала знижуватись вартість та дохідність інвестиційних вкладень, насамперед у цінні папери, які виявилися найбільш вразливими щодо впливу світової фінансової кризи.

Така тенденція значно поглибилась у 2009 р., який став найгіршим для банківської системи України та охарактеризував пік фінансової кризи, яка поглиблювалася через кризу довіри населення і реального сектора економіки до банківської системи.

Що стосується періоду ще до початку кризи, то стан банківської системи характеризується такими показниками: кількість діючих банків в Україні зросла із 152 у 2002 р. до 184 у 2008 р. Із них з іноземним капіталом з 21 у 2002 р. до 53 у 2008 р., зокрема із 100% іноземним капіталом із 6 у 2002 р. до 17 у 2008 р. Помітною була тенденція збільшення банків з іноземним капіталом. З 2005 р. їхня кількість зросла майже втричі (з 19 до 53). Також зростала кількість банків із 100% іноземним капіталом. З 2002 р. їх кількість зросла також майже втричі – з 6 до 17 у 2008 р.

У період 2005 – 2008 рр. банківська система демонструвала надвисокі темпи зростання обсягів діяльності, що спричинило посилення її впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Виходячи з проведених вище досліджень, до основних рушійних сил банківської кризи 2008 – 2009 рр. належать такі:

1. Фінансова глобалізація.
2. Зменшення обсягів виробництва, погіршення платоспроможності підприємств-позичальників.
3. Надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного піднесення.
4. Вплив інфляції на банківський сектор.
5. Різке коливання товарних цін, цін на фінансові активи процентних ставок.
6. Вплив зовнішньоекономічних чинників.
7. Недосконалість нагляду та регулювання банківської системи.

Рушійними силами цієї кризи, як правило, називають циклічність ринкової економіки, іпотечну кризу в розвинутих країнах, спекуляції на світовому ринку нафти. В умовах стрімких глобалізаційних процесів інтернаціоналізації господарських зв'язків, лібералізації світової економіки, універсалізації і модернізації життя, детериторизації спекулятивного капіталу, шукаючи надприбутків, вільно увійшов на ринки слабозрозумитих країн. Посилилася їх сировинна орієнтація на світових ринках. Таким чином було відтерміновано час кризи більш розвинутих економік.

На думку В. Геєць [24], для країн, що розвиваються, не виправдано високий рівень лібералізації економіки, відплив коштів за кордон, необачне зростання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання (банків, населення, підприємств), різке зниження

попиту на експортну продукцію під час кризи мало особливо негативні наслідки. Це падіння ВВП України на 15%, обсягу промислового виробництва – на 21,9%, девальвація гривні – на 83% [25].

Такі наслідки кризи ще міцніше прив'язали слабкі економіки до високорозвинутих країн, посилили глобальну їх залежність, перетворюючи на аграрно-сировинні, допоміжно-обслуговуючі, однобічно спрямовані та відсталі [26].

Отже, основою сучасної світової динаміки є криза процесів відтворення й розподілу суспільних благ, виробничих і фінансових механізмів. Її рушійні сили є інструментами форматування нової глобальної системи відносин.

У таких умовах постає проблема оптимізації моделі розвитку національної економіки, зокрема співвідношення державного регулювання та саморегулювання ринку. Потрібно звернути увагу, що уряд України, виконуючи положення Вашингтонського консенсусу, МВФ та Світового банку (які повністю ігнорують інституційний фактор модернізації слаборозвинутих економік), занадто абсолютизує ефективність роздержавлення та приватизації, дерегуляцію економіки. І як зазначає О. Длугопольський [27], це глибоко впливає на соціально-економічний розвиток.

Висновки

Отже, банківська криза 2008 – 2009 рр. пройшла низку логічних етапів, для кожного з яких були характерні певні риси та конкретні дії влади задля вирішення ключових проблем. Хоча для забезпечення належного рівня ліквідності, збільшення кредитування економіки та підтримки банків проводилася гнучка політика рефінансування із вдосконаленням відповідних механізмів, знижувалась облікова ставка. Але, на жаль, ці заходи не дали очікуваного результату.

Можна зробити висновок, що проблеми банків є комплексними. Світова фінансова криза виявила вразливість банківської системи. Тому для виходу з кризи потрібна стабілізація банківської системи як ключової умови відновлення економічного зростання в Україні, підтримка ліквідності та платоспроможності українських банків, підвищення довіри населення до банківської системи загалом, удосконалення регулювання ліквідності банків, підвищення дієвості нормативів ліквідності, здійснення масштабної реформи банківського сектора.

Література

1. Гриценко А. Глобальна криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки / А. Гриценко // Економіка України [Текст]. — 2010. — № 4. — С. 37—46.
2. Тарнавский В. Европейский кризис и европейская стратегия Украины / В. Тарнавский // Еженедельник “2000” [Текст]. — 2011. — 11 ноябр. — С. 4.
3. Сколотяний Ю. Без нас / Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня [Текст]. — № 2 (50). — 21 січ.
4. Савостьяненко М. Б. Інвестиційні проекти міжнародних фінансових організацій в Україні / М. Б. Савостьяненко // Наукові праці НДФІ [Текст]. — 2008. — № 1. — С. 128—137.
5. Стельмашук Н. І. Іпотечна бульбашка кинула тінь на Україну / Н. І. Стельмашук // Економічна правда [Електронний ресурс]. — 2008. — 20 серп. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2008/08/20/164125/>.
6. Міщенко В. І. Удосконалення управління проблемними активами банків / В. І. Міщенко, А. І. Граділь // Фінанси України [Текст]. — 2009. — № 10. — С. 43—51.

7. Там само. — С. 43—51.
8. Там само. — С. 43—51.
9. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи / Г. Карчева // Вісник Національного банку України [Текст]. — 2009. — № 11. — С. 11—17.
10. Геєць В. Формування і розвиток фінансової кризи 2008–2009 років в Україні / В. Геєць // Економіка України [Текст]. — 2010. — № 4. — С. 5—15.
11. Клочко В. Глобалізація та особливості сучасної економічної кризи / В. Клочко // Економіка України [Текст]. — 2011. — № 9. — С. 27—37
12. Длугопольський О. В. Інституційний вимір розвитку соціального капіталу: теоретико-методичні та прикладні аспекти / О. В. Длугопольський // Економіка України [Текст]. — 2012. — № 12. — С. 17—29.
13. Гриценко А. Глобальна криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки... — С. 37—46.
14. Там само. — С. 37—46.
15. Тарнавский В. Европейский кризис... — С. 4.
16. Сколотяний Ю. Без нас...
17. Савостьяненко М. Б. Інвестиційні проекти... — С. 128—137.
18. Стельмашук Н. І. Іпотечна бульбашка...
19. Сапір Ж. Наскільки тяжко, наскільки довго? / Ж. Сапір // Економіка України [Текст]. — 2008. — № 10. — С. 73—93.
20. Міщенко В. І. Удосконалення управління... — С. 43—51.
21. Там само. — С. 43—51.
22. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи... — С. 11—17.
23. Там само. — С. 11—17.
24. Там само. — С. 5—15.
25. Там само. — С. 5—15.
26. Клочко В. Глобалізація та особливості сучасної економічної кризи... — С. 27—37.
27. Длугопольський О. В. Інституційний вимір розвитку соціального капіталу... — С. 17—29.

О. Buriak

CENTRAL MOTIVE FORCE OF THE BANKING CRISIS OF 2008–2009

The central motive force of the banking crisis of 2008 – 2009 are examined. It is marked that the world crisis that arose in the middle of 2008 was one of the most large-scale crises in history which took its beginning from the mortgage crisis in the United States of America. It is noticed that the global financial crisis was fully revealed in the banking sphere. The conclusion is made that the banking crisis passed through a series of logical stages with some typical features and particular government actions to solve the key problems.

Key words: bank crisis, mortgage crisis, liquidity, financial crisis, interbank credit, mortgage credit.